

Marek, Hrubec, ed.:

GLOBÁLNÍ SPRAVEDLNOST A DEMOKRACIE

FILOSOFIA, Praha 2004.

Zajímavou knižní novinkou minulého roku byl sborník vydaný nakladatelstvím FILOSOFIA věnující se tématům globální spravedlnosti a globální demokracie, což je téma zvláště diskutované v posledních letech v politické filosofii. Daný sborník vychází ze dvou konferencí, které se konaly ve Filosofickém ústavu AV ČR již před několika lety, ale přesto je dobře, že jednotlivé příspěvky po letech vycházejí, protože mnohá témata jsou vlastně prezentována vůbec poprvé v českém kontextu. To může motivovat další diskusi v rámci české politické vědy.

Protože jednotlivé příspěvky dobře představuje v úvodu editor sborníku Marek Hrubec, nemá cenu, abych podobným způsobem převypravoval článek po článku i já. Zaměřím se proto jen na některé (problematické, či naopak vysoce zajímavé) články a studie z první části sborníku nazvané *Spravedlnost a demokracie v době globalizace*. Druhá část sborníku (*Globální technokultura*) se navíc zdá být k první části přiložena poněkud nahodile: přestože rozvoj informačních technologií v době globalizace (informační revoluce je jedním z hlavních motorů globalizace) má podstatné důsledky pro demokracii, v úvodu by stálo za to poněkud více promyslet, jak se dané dvě části vztahují k základnímu tématu sborníku (uvědomuji si ale, že je to úkol velice obtížný vzhledem k různosti příspěvků, které jsou představeny a které vycházejí ze specifických výzkumných zájmů jednotlivých autorů. V kontextu české politické vědy se možná určitá pluralita jdoucí na úkor jednoty ukazuje spíše zatím jako ctnost).

Pluralita příspěvků se ale projevuje i v pluralitě stylů: a jsou to právě první dva

esejistické texty (od Erazima Koháka a Stanislava Komárka), jejichž zařazení do sborníku považují za zbytečné. Oba dva texty možná obsahují řadu zajímavých intuicí, či historických paralel, ale v našem prostředí, v kontextu nedostatku přesných zpracování konceptu globalizace bych považoval za daleko užitečnější věnovat se daleko systematictější způsobem problému definice a možných způsobů konceptualizace globalizace. Sám Komárek sice ve svém do tří odstavců rozděleném článku (!) velice správně podotýká, že se pojem globalizace (podobně jako kdysi imperialismus) používá jako „univerzální odpověď“ a univerzální strašák na každou otázku“ (s. 29), ale systematictější analýzu globalizace nenabízí.

To Erazim Kohák je ve svém příspěvku ambicióznější: rozlišuje tři základní typy globalizace (kulturní, obchodní a imperiální) a dva základní typy demokracie (jako osobní postoj a způsob obcování ve všech oblastech společného života, či jako pouhá legitimizace moci většinovým hlasováním). Na základě tohoto rozlišení pak končí v patetickém závěru, že úsilí o plnohodnotnou demokracii je zápasem kulturní globalizace proti ekonomickému imperialismu (s. 27). Problém Kohákovy diferenciací globalizací vidím pak v tom, že se snaží vycházet z běžných významů, z toho, jak se slovo globalizace užívá: při tak zneužívaném a vágním termínu nechápu, proč založit svou práci na třech „lidových“ významech odkazujících navíc na tři odlišné jevy? Nebylo by lepší vyjít spíše z nějaké analytické definice užívané ve vědecké komunitě, abychom termínem vyjádřili rozsah a kvalitu změn, které s sebou globalizace přináší? Koháková civilizační, či kulturní globalizace takovouto definici nabízí (postupné propojování lidstva s rozvojem komunikačních a dopravních prostředků), další dvě globalizace ale odkazují na fenomény výrazně užší (působení firmy v celosvětovém měřítku a snaha pro nadřazování ekonomických nároků), kterým je navíc při-

kládáno neutrální a záporné hodnocení. Proč vyčleňovat dvě další kategorie založené jen na ekonomických termínech?

Základ rozlišování termínů podle míry jejich žádoucnosti (dobrý a špatný, kladný a záporný) se pak projevuje i při definování demokracie: Kohák mluví o demokracii v plném smyslu, či v pokleslém smyslu a definuje je jako alternativy v absolutních termínech: první je masarykovsko-havlovský ideál, druhý má charakter pseudodemokracií v zemích třetího světa. Při takovéto černobílé dichotomii je pak jasné, že čtenář musí stát na straně Koháka: pestrost skutečných demokracií (celá debata o liberálních, či neliberálních elektorálních demokraciích není vůbec brána v úvahu), idea reprezentace a její vztah k ideji participace, hlubší načrtnutí sporu mezi liberály a republikány (zdá se, že Kohák sdílí republikánský ideál, s jeho obhajobou si usnadňuje šanci, protože proti jeho ideálu stojí jakási karikatura liberální demokracie), to vše je v debatě nepřítomno. Dichotomie založená na černobílých variantách pak může sloužit k jednoduchému odsouzení těch, kteří nesdílejí prezentovaný ideál, ať už jej považují například za příliš vágní (co znamená masarykovská účást všeho lidu na správe věcí veřejných?), či dokonce za nebezpečný, protože není nastolena otázka jeho dosažitelnosti, takže daný ideál může být jen neuskutečnitelnou utopií.

Zdá se proto, že celý článek nám přináší jen jedno základní ideologické poselství: za sbližování a pravou demokracii proti ekonomickému imperialismu (který bohužel zničil tradiční společnosti: opravdu byly tak harmonické, jak je Kohák líčí?), což není mnoho... Příliš černobílá analýza moc nepřispěje k pochopení reality, ani k její změně, přestože chápou autorovu motivaci upozornit na problémy dnešní doby.

Pro pochopení termínu globalizace se jako dobrý úvod jeví až studie Ondřeje Císaře, který kritizuje reduktivní chápání globalizace jakožto výsledku působení jakési

samogenerující se tržní dynamiky, která se staví proti instituci státu a zbavuje jej schopnosti autonomního rozhodování (s. 158). Podle této logiky (stát versus trh) se tržní síly vymkly kontrole a podřídily si stát vlastním potřebám. Takovýto popis je ale neúplný, protože globalizace byla a je zároveň i procesem politickým (státy se stávají součástí globálních a regionálních politických struktur) a proměna státní suverenity nemusí znamenat jeho tunelování a vyvlastňování.

Podle Císaře stát jedná v komplexní struktuře rychle se měnících sociálních vztahů a alternativních mocenských center a politika organizovaná kolem centra moderního státu se stává zkušeností minulosti. Dochází k síťové reorganizaci politické činnosti a vzniká komplexní struktura vládnutí (*governance*), která je sumou myriád kontrolních mechanismů poháněných různými historiemi, cíli, strukturami a procesy. Disperze autority se zdá být tak důkladná, že kontrola tohoto pole nemůže být jednoduše koncentrovaná v hegemonických rukou. Pluralita aktérů spolu soupeří o definici o budoucí uspořádání globálních norem. Právě v tomto bodě se pak projevuje jisté stárí daných příspěvků (dané samozřejmě tím, že kniha vychází až po letech od organizování konferencí): po 11. 9. 2001 můžeme mluvit o revalorizaci role států (i ideje hegemonie) ve světové politice, a proto by stálo za to diskutovat nově vztah liberálního a realistického paradigma v mezinárodních vztazích.

Kromě krátkého článku Jaroslava Salače z oblasti mezinárodního práva na téma *lex mercatoria* a foucaultovské studie Tařany Machalové věnující se rasismu jsou zbylé příspěvky čistě z oblasti politické filosofie (Velek, Hrubec, Pía Lara, Hill). Příspěvek Machalové je radikální ve své interpretaci modernity (za formální rovností lidí působí stále všemocný aristokratický princip), ale překvapivě chudý ve svých normativních implikacích. Je-li ale rasismus jednou z technologií moci moderní společnosti, která produ-

kuje mechanismy exkluze, či segregace, není pak jakýkoliv boj proti němu marný, protože je zakotven v samotné podstatě naší společnosti? Či jaký smysl má neustálá subverze těchto mechanismů, není-li možný žádný pokrok: co dělat s aristokratickým principem? Není autorčina analýza moderní společnosti příliš jednostranná, negativní a pesimistická, protože se až příliš nekriticky – paradoxně za účelem extrémní kritičnosti – drží Foucaulta a radikálních teoretiků. Od nich přebírá myšlenky jako např. že každý případ znevýhodnění – a toto je projevem maskované konstrukce negativního pojetí jinakosti – v přístupu ke společenským zdrojům vede vždy k vyloučení a diskriminaci (s. 187). Jaké normativní implikace bychom si z ní měli vzít? Či z teze, že rasismus produkuje definitivní vyloučení ze společnosti jako podmínku pro záchranu žití úzké skupiny lidí: elitu (s. 188)? A vážně si autorka myslí, že vykořisťování práce vede k sociálně-ekonomické nerovnosti (s. 182), i když jako celek marxistické vysvětlení jako neúplné (!) odmítá?

Příspěvky Josefa Velka a Marka Hrubce představují vůbec poprvé českému čtenáři koncepci globální (podle Velka), či mezinárodní (podle Hrubce) spravedlnosti Johna Rawlse, jak ji představil ve své knize *The Law of Peoples* (v překladu Velka *Právo lidských společností*, Hrubec překládá klasicky *Právo národů*). Velkova studie je více deskriptivní a její hlavní zásluha je v tom, že se snaží propojit *Právo lidských společností* s předcházejícím dílem Rawlse a to především s koncepty, které Rawls rozvinul po opuštění svého původního projektu Teorie spravedlnosti (fakt rozumného pluralismu, idea veřejného rozumu, politická koncepce spravedlnosti, společnost jako systém kooperace, idea politického konstruktivismu a reflektované rovnováhy, demokracie s vlastnickými právy etc.). Hlavní část příspěvku je ale věnována rozboru tří hlavních částí Rawlsovy teorie: liberální, slušné a zločin-

né a zatížené společnosti. Škoda, že se po systematickém představení Rawlsova díla autor nepouští do zodpovězení provokativní otázky vycházející ze vztahu ideální a neideální teorie, utopických a realistických elementů, kterou klade: není Rawlsův pokus pouze odvrácenou stranou našeho faktického cynismu a rezignace (s. 76)?

To Hrubcův článek chce být vyloženě polemickým: protože žijeme v době asymetrické interdependence, je třeba vytvořit a prosadit přiměřenou institucionální koncepci umožňující globální spravedlnost. Tento projekt klade Hrubec do opozice vůči mezinárodní spravedlnosti založené na liberálním nacionalismu, za jejíhož hlavního představitele považuje Johna Rawlse. Hrubec uvádí, že hlavním problémem první části Rawlsovy teorie je neadekvátně uchopený stav mezi jedincem a pospolitostí (tím se chce zabývat v druhé části svého výkladu). To se projevuje ve formulaci druhé (mezinárodní) původní situace, kde vystupují národy se svými (národními) zájmy. Podle Hrubce je skutečným vodítkem Rawlsovy teorie umírněná petrifikace reálné politiky mezinárodních vztahů, jejíž orientace na národní suverenitu je však v praktické politice stále více oslabována (s. 85). I kdybychom souhlasili s touto tezí, tak oslabování neznamená zrušení, a proto je nezbytné normativně uvažovat i na této úrovni (to kosmopolitě ostatně tak propracovaným způsobem jako Rawls nedělají, proto je jejich praktická síla daleko menší). Ideální kosmopolitní teorie (utopický moment) má daleko méně styčných ploch s neideální teorií, proto se na ni daleko více vztahuje Velkova námitka.

Hrubec se pak snaží za použití prací Thomase Poggea, či Charlese Jonese formulovat kosmopolitní teorii spravedlnosti, která se vztahuje nejen k celým společnostem, ale také k jednotlivcům (model odstupňovaných struktur). Kritizuje v tomto kontextu Rawlsovu povinnost asistence a obhajuje Beitzovy a Poggeovy reformulace principu

diference na globální úrovni. Je sice pravdou, že by se Rawsova teorie nevyrovnala odpovídajícím způsobem s nerovností v mezinárodních vztazích po dosažení úrovně dobře uspořádaných společností, implikace povinnosti asistence (tranzice směrem k dosažení úrovně dobře uspořádaných společností, zajištění nezbytných zdrojů pro udržení této úrovně i zajištění účinné vnitřní sociální politiky) jsou nicméně dosti radikální. Principy spravedlnosti (a tedy i princip ekonomické spravedlnosti – princip diference) se navíc na domácí úrovni aplikuje na základní strukturu, proto je nutné se ptát, zda existuje též globální základní struktura. Jestliže ano (proces globalizace vedoucí k růstu propojenosti světa), pak je nutno se ptát, jaký je vztah mezi touto globální základní strukturou a národní základní (?) strukturou. Politická filosofie ale na tuto otázku nemůže zodpovědět sama, proto je nutno ji propojit s mezinárodní politickou ekonomikou: vezmeme-li v úvahu roli tzv. hraničních efektů (*border effects*) (např. kvůli různosti právních řádů se dramaticky zvyšuje cena mezinárodního obchodu), zdá se, že globalizace je více limitovaná než se zdá. Když není vyřešen vztah různých kontextů spravedlnosti, tak se kosmopolitní spravedlnost jeví jako příliš maximalistická.

V poslední části pak Hrubec pokládá za hlavní příčinu (kromě podcenění negativních dopadů ekonomické globalizace) mezi Rawsovy mezinárodní spravedlnosti neadekvátní pojetí vztahu jedince a pospolitosti. Liberální teorie včetně té Rawsovy postrádají motivační podněty k prosazení hodnot liberální společnosti. Hrubec se snaží obhajovat nehegelovské pojetí kosmopolitní spravedlnosti založené na provázání vzájemného uznání s různými druhy (regionálních, globálních) pospolitostí. Proč ale Hrubec kritizuje nacionalismus jako náhražkovou vazbu (s. 102), když v rámci národa se přece konstituují vztahy vzájemného uznání? Pokud se tyto vztahy v rámci národa nekonstituují, o to

hůř se mohou konstituovat na nadnárodní. Jaké regionální a globální alternativy důležitější než národní komunita mající určité institucionální zázemí (státní aparát) umožní větší naplnění požadavků distributivní spravedlnosti? A jaké instituce budou zajišťovat neporušování základních individuálních práv? V této optice se liberální nacionalismus zdá být funkčním prostředkem jak generovat podpory pro stát založený na úctě k individuálním lidským právům a sociální spravedlnosti.

V poslední části své recenze se budu bývat příspěvky dvou zahraničních autorů, kteří přispěli do sborníku. Zatímco studie Marie Pia Lary je zvláště cenná, protože do uvažování o globalizaci zavádí právní dimenzi (demokratické právní instituce a koncept lidských práv), příspěvek Jasona Hilla je jedním z nejrozpornějších v celém sborníku. Hill chce obhajovat paternalismus jako ve své podstatě naprosto legitimní a morální postoj. Idea kosmopolitní demokracie vyústí podle Hilla do určité formy paternalismu. Jak ale zabránit tomu, aby ten, kdo bude hrát roli otce (!) v mezinárodní politice, svého postavení morálního vedení nezneužil? Morální úvaha připouštějící možnost zneužití paternalismu, ale považující ho principálně za správný postoj, je téměř k ničemu: jednak bude obhajovat banální ideál (a u Hilla jsou všechny hodnoty jako svoboda a rovnost, či spravedlnost a dobro nekriticky v souladu), jednak v politice jde právě o to, jak zabránit zneužití ideálů.

Kosmopolitismus je pak podle Hilla dokonce nutně paternalistický, protože se snaží určité koncepce dobra nahradit svou vlastní koncepcí. Jak daleko jsme se vzdálili od střízlivosti Rawlse, jehož koncepce spravedlnosti je politickou, nikoliv metafyzickou komprehensivní doktrínou! Kosmopolitismus Hilla je naopak zvláště bojovnou a agresivní variantou kosmopolitismu, která nesmí při cestě za svým morálním ideálem připouštět žádné kompromisy a nedůslednosti, protože vítězí

jen ten nejdůslednější. Důslednost a principiálnost, pokud je utopická a nerealistická, ale není dobrým východiskem plausibilních morálních úvah (chybí jakékoliv zhodnocení reálných možností, jakákoliv etika odpovědnosti). Stejně jako by se většině lidí líbila komunistická společnost založená na individuálním rozvoji všech, tak by se nám asi i líbila Hillova utopie (uskutečnění rovnosti, důstojnosti a férovosti na globální úrovni, neutrální třetí strana), která dá zrodit novému typu člověka a novému typu humanity (vzhledem k historickému užívání takovýchto termínů jde z Hillova příspěvku až strach). Hlavním nepřítelem takovéto platonské comprehensivní doktríny je ale sama špinavá realita, která je natolik komplexní a propletená, že by se neměla redukovat na jednoduchá morální schémata. Pokud morální soudy odtrhneme od jakýchkoliv vazeb s jinými soudy, tak výsledkem je nerealizovatelná utopie, která se dá ovšem snadno využít (zisky z univerzalizace) v kontextu praktického politického boje.

Přes všechny uvedené výtky považuji sborník za knihu zvláště hodnotnou (mnohé příspěvky jsou pevně teoreticky zakotveny a moje kritika měla jen prohloubit další možnou diskusi), která by měla být dále kriticky čtena a kriticky debatována, jak jsem se o to krátce pokusil i ve této recenzi.

Jiří Baroš, student politologie a práva na Masarykově univerzitě, Brno

**Zdenka Mansfeldová
a Aleš Kroupa, eds.:**

PARTICIPACE A ZÁJMOVÉ ORGANIZACE V ČESKÉ REPUBLICE

Praha: Sociologické nakladatelství,
2005, 244 stran.

Publikace *Participace a zájmové organizace v České republice* osvědčeného autorského týmu vedeného Zdenkou Mansfeldovou a Alešem Kroupou je standardním sborníkem vzniklým na základě výsledků grantových projektů. Komplexní a velmi širokou problematiku politické a občanské participace a existence a fungování zájmových organizací se autoři pokoušejí pokrýt řadou odborných studií. Autoři se zaměřili na institucionalizovanou participaci aktérů v politických stranách, odborech a komorách. Zvláštní pozornost je pak věnována otázce členství v organizacích, organizovanosti, očekávaným výhodám a poklesu organizovaného členství.

Jak již bylo uvedeno, téma pokryté publikací je mimořádně široké, jeho důstojné zmapování by nebylo možné ani v rámci publikace mnohem obsáhlejší. Přesto nelze rezignovat na systematickosti výběru jednotlivých témat. Zvláště pak sborníkový charakter publikace může vést k fragmentárnímu zpracování problematiky příspěvky různé obecnosti či úrovně zpracování. I přes pokus Zdenky Mansfeldové a Aleše Kroupy o systematický a zdůvodněný výběr témat pro dílčí studie, může publikace budit dojem jen volné souvislosti jednotlivých témat a poněkud fragmentárního pokrytí problematiky. Stručný částečně teoretický úvod vymezující základní výzkumné úkoly sborníku a závěrečné shrnutí poznatků pak svírají místy poněkud nesourodý celek.

První kapitola publikace se poměrně stručně zabývá vybranými právními aspekty reprezentace zájmů v České republice. Autoři